

G R E N S L A N D

Serie Ongezien, ongehoord, ongekend

We hebben troost nodig. Altijd, in dit gebroken bestaan en zeer zeker ook deze Advent, vanwege wat zich voordoet in onze levens aan verlies, vanwege verdriet dat we meedragen en wanhoop die we voelen. Vanwege een zich voorslepende pandemie die spontane, gezellige, vreugdevolle momenten uit onze levens knipt en steeds een dun laagje afschaaft van onze veerkracht. Nu is het zo dat we om die reden Advent vieren: vanwege lek en gebrek, vanwege wat zwaar voelt en misschien haast niet meer te dragen. Om het daarin uit te houden en om te zoeken wat de hoop dan is die we proberen te koesteren, temidden van zwaarte.

Het is heerlijk en belangrijk om af en toe de boel de boel te laten, het nieuws te negeren en los te laten. Een feestje bouwen, dansen en loslaten – we hebben dat nodig. Doe het zeker, ook deze dagen, want zonder losbolligheid gaat het ook niet. Maar Advent maakt een andere beweging en de eerste aanzet daartoe doen we vandaag. Het is een beweging van verbinden, in plaats van loslaten.

Tijdens de Advent zoeken we verbinding met wie ongehoord en ongezien blijven in onze wereld. We verleggen onze blik naar degenen die niet meedoen in voorspoedige economische prognoses, voor wie Nederland geen gaaf land is, degenen die soms heel letterlijk worden weg- en teruggeduwd. En dat doen we vanuit het besef dat in onze wereld telkens grenzen worden getrokken en muren worden gebouwd, letterlijk en figuurlijk, die ons doen vergeten dat wij mensen bij elkaar horen. We verleggen onze blik omdat we niet zonder hen kunnen: als niet ook zij de dragers van de hoop en de troost zijn, wat voor hoop en troost zou er dan in onze harten kunnen leven?

Vanmorgen richten we onze blik op de ontheemden, vluchtelingen, ongedocumenteerden. 84 miljoen vluchtelingen zijn er wereldwijd, van wie 55 miljoen internally displaced persons, zoals dat heet: mensen die binnen hun eigen land op de vlucht zijn. 85% wordt opgevangen buiten de rijke Westerse wereld.

Het brengt ons bij Maria, Jozef en het kleine kind. In het Mattheüs-evangelie lezen we dat het jonge gezin in Egypte blijft 'tot Herodes dood is', tot ze weer veilig terug kunnen naar huis. Ik moet denken aan Jezidi's, Palestijnen, Nigerianen, zoveel vluchtelingen voor wie dat moment nog niet of nooit gekomen is. Aan rijen tenten in Zuid-Sudan of in Myanmar.

Terwijl ik het zeg, merk ik hoe moeilijk het is om mijn blik echt te verleggen. Hoe moeilijk het is om hen echt te zien. Fort Europa, vluchtelingen die verdrinken. Ik weet het, ik hoor het, ik zie het, maar erg lang houd ik dat niet vol. Het werk dat we kozen als beeld bij deze serie roept woede op, tranen springen in mijn ogen als ik ernaar kijk. De Poolse kunstenaar Agnieszka Wrzosek maakte het. Ze schreef: "dit werk is gebaseerd op een beeld dat me een hele tijd achtervolgde: het was de foto van een blootvoetse vrouw die met haar peuter op de grond lag in het bos. Op een plek waar de temperaturen 's nachts tot onder 0 dalen".

En die woede en dat verdriet verdwijnen ook weer, vrij snel, er zijn andere dingen die mijn aandacht vragen, veel te veel dingen om eerlijk te zijn. Het is al bijna een cliché om Maria met haar kind te herkennen in vluchtelingen, zoals ook Hans Versteeg deed, in zijn werk Madonna del Mare Nostrum. U kent het wel: een vrouw met kind, in klassieke Madonna-positie, maar dan gehuld in zo'n zilver- en goudkleurige wikkel die vluchtelingen omgeslagen krijgen tegen de kou als ze uit een bootje worden gered. Tegelijk: ik ben ervan overtuigd dat die herkenning zinvol is. Dat het de enige manier is om ons geloof levend te houden, om te weten dat wij verbonden zijn. Dat het nodig is ons erdoor in beweging te laten zetten.

Misschien helpt het om wat dieper in te gaan op de radicaliteit van het verhaal van vanmorgen. Ook al is het geen historisch verslag, het verhaal heeft iets te zeggen over de wereld waarin wij leven. Nee, er is geen volkstelling geweest die Jozef en Maria en alle inwoners van het gigantische rijk van keizer Augustus dwong te trekken naar de stad waar ze vandaan kwamen, het is niet zo waarschijnlijk dat Herodes echt opdracht heeft gegeven tot het doden van alle kleine baby'tjes in Bethlehem. Maar dat er heersers zijn die zo met mensen omgaan, ze behandelden onbetekenend, enkel pionnen in hun machtsspel, dat is nu niet anders.

Waarmee ik niet wil zeggen: goh, er is niets nieuws onder de zon. Maar: het evangelie wil ons er toe brengen die realiteit te doorzien, er partij in te kiezen, te herkennen dat zoiets als hoop daarin gelegen is. Het Kerstverhaal is geen tranentrekkend verhalen met een zoet happy end, maar een radicaal, pijnlijk verhaal, dat willen morrelen aan hoe wij naar de wereld kijken, en uiteindelijk aan wie wij zijn.

Volgens Matteüs is de kleine vluchtelingenbaby een bedreiging voor koning Herodes, en ook volgens Herodes zelf. Lachwekkend, en toch ziet Herodes zelf het ook zo. Herodes was door de senaat van Rome uitgeroepen tot koning der joden, precies de titel die de wijzen aan de kleine baby geven. Herodes was een jood, maar iedereen nam het hem kwalijk dat hij samenwerkte met de Romeinen, hoge belastingen hief, en opstanden gewelddadig neersloeg. Hij liet de tempel herbouwen, maar boven de ingang een afbeelding van een Romeinse adelaar aanbrengen. Een vernederende godslastering.

Baby Jezus draagt niet alleen de titel Koning der Joden, maar ook de titels Heer en Heiland, eretitels van keizers Augustus. De eerste christenen werden helemaal in de lijn van de staatsgevaarlijke baby atheïsten genoemd, precies omdat ze de godheid van de keizer niet erkenden, en daarom als staatsgevaarlijk werden gezien. Daar zit de radicaliteit van dit verhaal. Autoriteit die mensen verplettert moet je niet erkennen. Ik geloof dat ik die radicaliteit nu terug zie bij degenen die vorige week voor de rechter stonden omdat ze vluchtelingen aan de Griekse kust hadden gered van de verdrinkingdood. Daarin zit ook het pijnlijke van dit verhaal: want in de echte wereld maken vluchtelingenbaby's heel weinig indruk.

Degenen die doen wat geschreven staat - de wees, de weduwe en de vreemdeling helpen - moeten voor de rechter moeten verschijnen, omdat een rechtssysteem wordt opgetuigd waarin basale vormen van menselijkheid strafbaar worden. Dat gebeurt in onze naam. En wat ik me afvraag: wat doet dat met onze hoop?

Dat vluchtelingen nu kunnen worden ingezet om Europa dwars te zitten, is niet enkel omdat Lukashenko, de president van Belarus/ Wit Rusland een cynisch en gewelddadig machtsspel met de EU speelt. Hij kan dat spel spelen omdat Europese landen, hooggestemde idealen en vluchtelingenverdragen ten spijt, alles op alles zetten om vluchtelingen buiten te houden. We kunnen wel doen alsof enkel Lukashenko de slechterik is, maar dat is dan alleen om ons eigen geweld niet onder ogen te zien. Het gebeurt nu, en het gebeurt al tijden – ook voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog, toen joodse vluchtelingen uit Duitsland hier niet welkom waren.

Hoe kan het dat wij in kwetsbare mensen in de eerste plaats een gevaar zien? Wat doet het met ons, als we niet alleen Maria, Jozef en het kind herkennen in vluchtelingen, maar ook Herodes, die zich bedreigd voelt en naar geweld grijpt?

Ik zou vroom kunnen zeggen dat Advent ons leert dat wie de Levende wil leren kennen, niet zonder de vrouw en het kind in de Poolse bossen kan. Nog meer: dat geloof ik ook, maar is het in staat om mij te raken en in beweging te brengen, daar waar ik zelf cynisch ben geworden, vermoeid en overprikkeld?

Verwachting en hoop zijn ontoegankelijk in een cynische, gesloten wereld, en de wereld waarin wij leven is in veel opzichten cynisch en gesloten. Het verdrietige is dat het niet anders kan of onze empathie, onze hoop en ons verlangen is aangetast door de wereld waarin we leven, de grenzen die zijn getrokken, de obstakels en de praktische bezwaren.

Ik zei al: ook wij hebben behoefte aan troost en aan hoop. En dat gaat niet zonder degenen die we over het hoofd zien. Hoop is nooit in massaproductie genomen, het is nergens te koop. Het groeit enkel in de kieren, en bestaat bij de gratie onze zachtheid, de mate waarin wij ons verzetten tegen machtsmisbruik, of wij onze blik verleggen. De opening is dat onze wereld niet gesloten is, hoeveel muren er ook worden opgetrokken. Verbinding is er al, alleen wordt het vaak ontkend en met voeten getreden. En dat leidt tot slachtoffers, in de eerste plaats onder vluchtelingen, maar ook ons beschadigt het.

Moge de komende Adventstijd daarin heling brengen, dat wens ik ons toe.

Er is al verbinding. Ik wist niet hoe ik dit verhaal zou eindigen, en misschien nog steeds niet. Ook omdat ik dacht: wat heb ik zelf dan met vluchtelingen, wat doe ik? Toen belde een vriend met groot nieuws: na een lange tijd in AZC's hebben hij, zijn vrouw en twee dochters eindelijk een appartement. Maar nog geen meubels. Of ik kon helpen. Dus zette ik een berichtje op facebook, en de tafels, stoelen en bedden stapelden zich op in mijn tijdlijn. Het brak dwars door mijn lethargie en cynisme heen. Ik weet dat velen van u nog veel meer van dit soort verhalen meedragen en hebben ervaren.

Dat is waarom Herodes terecht de baby vreest en het is wat alle bouwers van muren en bedenkers van pushbacks vrezen: dat we opnieuw ontdekken dat we bij elkaar horen.

Janneke Stegeman